

KLÁSİK DÖNEM OSMANLI SİYASETNÂME GELENEĞİNE GENEL BİR BAKIŞ

*Ahmet ALTAY**

ÖZET

Siyasetnâmeler, siyaset ve devlet yönetimi hakkında bilgi ve nasihatler içeren, daha iyi bir devlet yönetiminin sağlanması için hükümdar ve devlet adamlarına öğüt ve telkinlerde bulunan eserlerdir. Yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında bilgiler içermesi; devrinin yönetim anlayışını ve değerlerini yansıtmaları sebebi ile siyasetnâmeler, tarihi ve sosyolojik açıdan çok önemli kaynaklardır. Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Osmanlı Devleti, aynı zamanda çok zengin bir siyasetnâme geleneğine de sahiptir. Bu çalışmada siyasetname geleneğinin, Klasik dönem olarak tabir edilen XIV. ve XVI. yüzyıllar arası Osmanlı yazın dünyasındaki etkileri irdelenmektedir. Ayrıca çalışmada bu dönemde yazılmış olan te'lif ve tercüme siyasetnâmeler de incelenmekte ve bu siyasetnamelerin genel özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasetnâme, Yazma Eser, Osmanlı Devleti, Bilgi ve Belge Yönetimi.

A GENERAL OUTLOOK UPON CLASSICAL PERIOD OTTOMAN SİYASETNAME TRADITION

ABSTRACT

Siyasetnâmes include information and admonitions about political and state administration. They are works of art that give admonitions and inspirations to the rulers and statesmen on how to administrate the state better. They include information about the political, social and economical structures of their times. Siyasetnâmes are very important sources because they reflect the administrative concept and value of their times. Ottoman Empire, having a strong background of state tradition, has a very rich siyasetnâme tradition. In this study, the effects of siyasetnâme tradition upon Ottoman literature that includes XIV. and XVI. centuries, known as classical period, are analyzed. Also, in this study, the copyright and interpretation siyasetnâmes written in this period are analyzed and information about general aspects of these siyasetnâmes are given.

Key Words: Siyasetnâme, Manuscripts, Ottoman Empire, Information and Document Management.

* Kırklareli Üniversitesi Pınarhisar MYO Öğretim Görevlisi. El-mek: ahmetaltay57@mynet.com

1. GİRİŞ

Siyasetnâmeler, Osmanlı siyasi düşünce geleneğinin teşekkülü, gelişimi, kaynaklarının tespiti, ilkelerinin belirlenmesi, sosyal, iktisadi ve teşkilat yapısı bakımından önemli; siyaset ve yönetim tartışmaları açısından da incelenmesi zaruri eserlerdir.¹ Konumuz olan kuruluş ve yükselme dönemlerinde kaleme alınan Osmanlı Siyasetnâmeleri ise; klasik dönem Osmanlı devlet ve siyaset anlayışı hakkında önemli bilgi ve ipuçlarını ihtiva eden ve Osmanlı Devleti'ndeki başta hükümdar olmak üzere toplumsal sınıf ve zümrelerin görevlerini, sorumluluklarını ve sınırlılıklarını ifade eden önemli referanslardır.

Çalışmanın zaman dilimini kapsayan dönem olan Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemini kapsayan XIV ve XVI. yüzyıllar arasında köklü ve zengin bir siyasetnâme geleneğinin olmasına rağmen bu alandaki çalışmaların oldukça yetersiz ve az olduğu gözlenmiştir. Osmanlı Siyasetnâmeleri ile ilgili olarak en eski eser Bursalı Mehmed Tahir'in "*Siyasete Müteallik Asâr-ı İslâmiyye*" isimli bibliyografik risalesidir. Bu risalede 172 siyasetnâmenin bibliyografik bilgileri yer almaktadır. Agah Sırrı Levend'in de siyasetnâmeler konusunda kaleme alınmış "*Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız*" ve "*Siyaset-nâmeler*" isimli iki önemli makalesi bulunmaktadır. İkinci makalesi aynı zamanda bibliyografik bir kaynak olma özelliği de taşımaktadır. Siyasetnâmelerle ilgili ilk müstakil kitap, Ahmet Uğur'un "*Osmanlı Siyasetnâmeleri*" isimli eseridir. Ahmet Uğur, kitabında siyasetnâmelerin tarihi gelişimi, siyasetnâmelerin Türk siyasi hayatına tesirleri ve Osmanlı Dönemi Siyasetnâmeleri'nin özellikleri gibi konuları ele almıştır. Bu alanda çok önemli ve değerli çalışmaların sahibi olan bir başka isim de Coşkun Yılmaz'dır. Yazarın "*Siyasetnâmelere Göre XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda İktisadi Düşünce*" isimli yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, "*XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi*" isimli yayınlanmamış Doktora Tezi ve "*Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma*" isimli makalesi bu alandaki önemli bir boşluğu dolduran çalışmalarıdır.

Abdülkadir Özcan'ın, "*Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku*", H. Hüseyin Adalıoğlu'nun "*Siyasetnâmelerin Klasik Kaynakları*", Nevin Güngör Ergan'ın "*Siyasetnâmelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri*" isimli makaleleri de Osmanlı Siyasetnâmeleri alanındaki önemli başvuru kaynaklarıdır. Ayrıca Mehmet Öz'ün, "*Osmanlı'da Çözüm ve Gelenekçi Yorumları: XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına*" isimli kitabı, XVI. ve XVIII. yüzyıl Osmanlı Siyasetnâmeleri hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu eserlerin dışında siyasetnâme konusunda yazılmamış olmasına rağmen içinde siyasetnâmelerle ilgili bölümler ve bilgiler bulunan kaynaklar da bulunmaktadır. Çalışmamızda bu kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Yukarıda ismini saydığımız çalışmaların hemen hemen tamamında Osmanlı devlet teşkilatındaki aksama ve çözümlerin başladığı XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra yazılan, layiha özelliği taşıyan risale ve siyasetnâmeler üzerine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Mezkûr çalışmalarda Osmanlı Siyasetname geleneğinde değişimi temsil eden Lütü Paşa'nın "*Asafnâme*" isimli siyasetnâmesinden önceki dönemlerde yazılmış te'lif ve tercüme siyasetnâmeler, genellikle birkaç satır ile geçiştirilmiştir. Bu çalışmada, yukarıdaki örneklerden farklı olarak Osmanlı Devletinin kuruluşundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar yazılmış olan siyasetnâmeler üzerinde durulmaktadır. Çalışmada sınır olarak Sadrazam Lütü Paşa'nın Asafnâme isimli siyasetnâme kitabı belirlenmiştir. Bunun sebebi ise Asafnâme'nin Türk Siyasetnâme geleneğinde bir milat teşkil ediyor olmasıdır. Bu eserle birlikte Osmanlı siyasetnâmeleri klasik siyasetnâme geleneğinden koparak "*ıslahatnâme*" ve "*layiha*" olarak adlandırılan muhteva olarak farklı bir şekle dönüşmeye başlamışlardır. Bu sebepten dolayı Asafnâme'den sonra yazılmış olan siyasetnâmeler çalışmamıza dâhil edilmemiştir.

¹ Yılmaz, "Siyasetnâmeler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma", s.69.

Çalışmamızda Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde yazılmış olan siyasetnamelerin genel özellikleri belirlenerek, siyasetnâmelerdeki siyasi ve toplumsal yapıyla ilgili teşhis ve tetkiklerin tarihi gerçeklikle örtüşme noktalarını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Ayrıca bir diğer önemli amaç ta; Osmanlı Siyasetnâme geleneğinin diğer yazın kaynaklarına etki ve tesirlerini belirlemektir. Bu bağlamda makalenin başında klasik dönem Osmanlı yazınında siyasetnamelere has ifadeler, öneriler ve fikirlerden örnekler verilerek Türk siyasetname geleneğinin Osmanlı yazılı kaynakları üzerindeki etkilerine vurgu yapılmıştır. Ardından ise klasik dönem Osmanlı siyasetnameleri, Tercüme Siyasetnameler ve te'lif Siyasetnameler başlığı altında ele alınarak, bu siyasetnamelerin temel özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

2. OSMANLI SİYASETNÂME GELENEĞİ VE SİYASETNÂME GELENEĞİNİN İLK DÖNEM OSMANLI YAZIN DÜNYASINA ETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde, kuruluş döneminden itibaren siyasetnâme geleneği, tercüme ve te'lif siyasetnâmelerin yanı sıra diğer alanlarda yazılmış eserlerde de kendini hissettirmiştir. Osmanlı dönemi, ilk yazılı kaynaklarında siyasetnâmelere özgü cümle ve bölümlere sıkça rastlamak mümkündür. XV. yüzyılın önemli yazarlarından ve Sultan II. Murad'ın hocalarından olan Ahmedi'nin İskendernâmesi'nde siyaset kuramı açısından önemli fikirler bulunmaktadır.² Yine ilk dönem müelliflerinden Ahmed Dai, Aşık Paşazade, Oruç Beğ ve Tursun Beğ gibi şair, yazar ve tarihçilerin eserlerinde devlet yönetimiyle ilgili önemli ipuçları ve siyasetnâmelere özgü öneriler ve fikirler bulunmaktadır.

Kronolojik olarak bakıldığında Osmanlı siyasi düşünürlerinden ilk dikkat çeken kişi, saltanat kurumu hakkındaki düşünceleriyle tanınan Tarih-i Ebu'l-Feth'in yazarı Tursun Beğ (ö. 1490'dan sonra) 'dir. Hayatı hakkında tek kaynak olan eserinden anlaşıldığına göre genç yaşta tımar sahibi olarak parlak bir yükseliş çizgisi izleyen Tursun Beğ, İstanbul'un fethinin ardından burasının iskânına esas olmak üzere bizzat Fatih Sultan Mehmed'in emriyle mukataaların tahririne tayin edilmişti. Bu güç işin üstesinden gelerek yükselmesine devam eden Tursun Beğ, aynı dönemde defterdarlık makamına geçmiş, böylece Fatih gibi bir hükümdarın güvenine mazhar olduğunu göstermişti. Daha sonra Veziriazam Mahmud Paşa'nın da hizmetinde bulunan müellif, II. Bayezid döneminin başlarında da itibar görmüştür.³ Eserinin mukaddimesinde saltanat kurumunu ele alan Tursun Beğ' e göre her insanı kendi kabiliyetine göre mevkiinde hakkına razı tutmak ve başkasının hukukuna saldırmaktan men etmek zarureti bir padişahın vücudunu zaruri kılar. Padişah olmazsa insanlar mahvolur, nizam kalmaz. Bu sebeple padişaha mutlak itaat lazımdır. Kur'an da bunu emreder. Padişah, istediği gibi yüksektekileri alçaltır, aşağıdakileri yükseltir. Tanrı'nın zatına mahsus bu sıfat onda tezahür eder. (yani mutlak otorite) Padişah zahiren kendi ihtirasını tatmin için hazine ve asker toplar, fakat asıl maksat iyi bir siyasetle bu hazineyi yerli yerine harcamak ve asker sayesinde düzeni korumak, İslâm dinini müdafaa etmektir. Bu tutum öbür dünyada kendi saadeti için şarttır. Tursun Beğ'e göre herhangi bir toplulukta bir şahıs sıvrilip hüküm ve emrini yürütmezse o topluluk dağılmağa mahkûmdur. Diğer taraftan adaletsiz ülke ayakta kalmaz. Adalet, insanlar arasında düzenin temelidir.⁴ Tursun Beğ'in yakın adamı olduğu Veziriazam Mahmud Paşa'dan naklettiği şu sözlerde konumuz açısından dikkat çekicidir. "Hükümdar, saltanata şükrederek insanlara adl göstermeli, hizmet edenlerin hakkını bilmeli,

² Yılmaz, XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s. 52.

³ Ahmet Yaşar Ocak, "Düşünce Hayatı: XIV-XVII. Yüzyıllar" **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C. I, ed. Ekmelettin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.166-167.

⁴ İnalçık, **Osmanlı Padişahı**, s. 75.

memleketin genişliğine bakarak raiyetin emlakine tema etmemeli, zulme uğramışlara adaletle yetişmeli, reayanın evlerine asker yerleştirmekten mümkün merteye kaçınmalıdır.”⁵

Tarihi Ebu'l-Feth, XV. yüzyılın en önemli tarih kaynaklarından biridir. Eser hem üslup hem içerik hem de ihtivasıyla aynı dönemde yazılmış tarih kaynaklarından ayrılmaktadır. Müellif, çağdaşı olan tarihçilerden farklı olarak eserinde sosyolojik ve siyasi konular üzerinde ayrıntılı olarak durmuş ve bu konularda teşhislerde bulunmuştur. Örneğin yazar, eserinde toplum üyeleri arasındaki uyumun, her ferdin toplum içinde kabiliyetine göre belirlenmiş yerini muhafaza etmeyi gaye edinen devlet politikası ile gerçekleşeceğini vurgulamaktadır.⁶

İlk Osmanlı tarih kaynaklarından biri olan Âşık Paşazade Tarihi'nde de genellikle siyasetnâmelerde kullanılan üslup ve cümlelere rastlamak mümkündür. Eserde geçen “Bu Osmanlı hanedanı ne yaparsa kanun üzere yapar”⁷ cümlesi konumuz açısından dikkat çekicidir. Eserde hükümdarın kanun ve töre dairesi içinde hükmetmesi için yapılan telkinler siyasetnâmelerde de sıkça vurgulanmaktadır. Yine eserde geçen Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye verdiği rivayet edilen vasiyette “Bir kimse sana Tanrı'nın buyurmadığı sözü söylese sen onu kabul etme, eğer bilmezsen Tanrı ilmini bilene sor, sana itaat edenleri hoş tut. Bir de nökerlerine daima ihsan et ki senin ihsanın onun halinin tuzağıdır.”⁸ sözleri siyasetnâmelerde verilen nasihatlerle aynı doğrultuda bir nasihattir. Âşık Paşazade Tarihi'nde bu türden cümlelere ve bölümlere bolca rastlanmaktadır.⁹ Buna benzer ifadelere aynı dönem tarih kaynaklarından biri olan Oruç Beğ Tarihi'nde ve Anonim Osmanlı Tarihleri'nde de rastlamak mümkündür.¹⁰ Özellikle gazilere hitap eden Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'da bahsedilen ideal hükümdar tipi dikkat çekicidir. Bu eserlere göre ideal hükümdar, mal ve hazine yığmaktan kaçınan, fakir fakat son derece adil bir hükümdar olarak tasvir olunur.¹¹

Siyasetnâmelerde, sıkça vurgulanan ve devlet yönetiminin esası olarak kabul edilen adalet kavramı, XV. yüzyıl diğer Osmanlı yazarlarının da üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Adâletin devletin temeli olduğu noktasında, İskendernâme'nin yazarı Ahmedî ve Ahmed Dâî de ısrarla durmuştur.

Ahmet Dai'nin hükümdara hitaben yazdığı şu mısralar siyasetnâme geleneğindeki nasihatlerle örtüşmektedir.

Cihân sensin ve lîkin cân sensin,
Kamu âlem kulun Sultan sensin,
Vücudun bir güherdir kân-î devlet,
Müretteb cümlesi erkân-î devlet,
Sana haktan atâdır adl ü insâf,
Senin adlin talebidür Kaf tâ Kaf¹²

Yukarıda örnekler verdiğimiz eserler, şüphesiz siyasetnâme değildir. Ancak örnek olarak sıraladığımız ve siyasetnâme türündeki eserlerde de çokça karşılaştığımız fikir ve görüşler, siyasetnâme geleneğinin Osmanlı yazınına etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

⁵ İnalçık, **Osmanlı Padişahı**, s.75.

⁶ İnalçık, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, **Türkiye Günlüğü**, Ankara, 1990, sayı 11, s.30.

⁷ **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, s. 19.

⁸ **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, s. 34

⁹ **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, s. 44, 160, 161.

¹⁰ **Oruç Beğ Tarihi**, haz. H. Adsız, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y], s.17, 49, 52.

¹¹ İnalçık, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi”, s. 80

¹² İnalçık, **Osmanlı Padişahı**, s.75-79.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

3. XIV. ve XVI. YÜZYIL OSMANLI SİYASETNÂMELERİ

Siyasetnâmelerin, Osmanlı coğrafyasına ilk girişi tercüme eserlerle olmuş, daha sonra bu tercüme eserlerinde etkisiyle birçok te'lif siyasetnâme yazılmıştır. Bu durum göz önüne alınarak çalışmanın bu bölümünde Osmanlı Siyasetnâmeleri; Tercüme Siyasetnâmeler ve Te'lif Siyasetnâmeler olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir.

3.1. Tercüme Siyasetnâmeler

İslâm Medeniyetine ilk olarak tercüme yoluyla giren siyasetnâmeler, Osmanlı dünyasına da tercüme yoluyla girmişlerdir. Hemen hemen tamamının Arapça ve Farsçadan tercümesi yapılan bu eserlerin en önemlileri; Kelile ve Dimne, Kâbûs-name ve Marzuban-nâme'dir.

Osmanlı döneminde yapılan ilk Kelile ve Dimne çevirisi, Aydın Emiri Umur Bey için Kelile ve Dimne tercümesini yapan Kul Mesud'un eserinin nazma çevrilmesiyle olmuştur. Kimliği meçhul yazar, eseri I. Murad'a ithaf etmiştir.¹³ Osmanlı döneminde yapılan diğer bir önemli Kelile ve Dimne tercümesi de, Ali Çelebi (Ali b. Salih)'nin, Kâşifi'nin Farsça tercümesi olan Envâr-ı Suheyli'nin Türkçe tercümesi olan Hümâyûn Name'dir. Mütercim eserini dönemin hükümdarı Kanuni Sultan Süleyman'a ithaf etmiştir.¹⁴

Osmanlı döneminde Türkçeye tercüme edilen bir diğer önemli siyasetnâme ve nasihatnâme kitabı Keykavus'un Kâbûsnâmesi'dir. Eserin Anadolu'da yapılan ilk tercümesinin Germiyan Beyi Süleyman Bey'in emri ile Şeyhoğlu tarafından yapıldığı bilinmektedir.¹⁵ Osmanlılarda yapılan ilk tercüme ise sultan II. Murad döneminde, Akkadioğlu diye birisi tarafından yapılmıştır.¹⁶ Yine Sultan II. Murad (824–855/1421–1451)'a ithaf edilmiş mesneviler arasında, Bedri Dilşad b. Muhammed b. Oruç Gazi b. Şa'ban'ın Murad-nâmesi'de farklı isimle yapılmış bir Kabusnâme tercümesidir.¹⁷ Bu eserden beş altı yıl sonra Mercimek Ahmed tarafından hicri 835 (m. 1431–1432) yılında tamamlanan tercüme, en önemli ve en kapsamlı çevirilerden biridir.¹⁸

İlk dönem tercüme siyasetnâme kitaplarından önemlilerinden biri de Marzubân-nâme'dir. Eser, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Sadru'd-din Şeyh oğlu tarafından Türkçeye kazandırılmıştır.¹⁹

Bu üç önemli eser dışında siyasetnâme ve nasihatname türünde Sadi'nin Bostan isimli eseri Süruri (ölm.1561) : Sem'î (ölm. 1591) ; tarafından şerh edilmiştir.²⁰ Gazali'nin Tercüme-i Tiberu'l-Mesbûk fi Nasayihî'l-Mulûk adlı eserinin şahıs tercümesi olan ve Rüstem Paşa kanalıyla Kanuni'ye sunulan eserin mukaddimesinde aynı eserin daha önce iki defa tercüme edilerek birincide Sultan II. Bayezid (slt. 1481–1512)'e, ikinci defa da Sultan Selim I (slt. 1512–1520)'e sunulduğu ifade edilmektedir.²¹

¹³ Beydaba, s.7.

¹⁴ Uğur, s.78.

¹⁵ Zeynep Korkmaz, “Kabus-nâme ve Marzuban-nâme Çevirileri Kimindir?”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, Ankara, 1966, s.267-275.

¹⁶ Uğur, s.80.

¹⁷ Amil Çelebi oğlu, “Kabus-nâme Tercümesi Murad-nâme'ye Dair”, **Türk Kültürü**, cilt XVI, sayı 192, Ankara, 1978, s.720.

¹⁸ Keykavus b. İskender, **Kabusnâme**, haz. Atilla Özkırmı, Tercüman Gazetesi, İstanbul, 1974, s.51-55.

¹⁹ Korkmaz, s.267-275.

²⁰ Uğur, s.85.

²¹ Uğur, s.86.

Kuruluş ve yükselme döneminde tercüme yoluyla Osmanlı kültür ve medeniyetine kazandırılan bu siyasetnâmeler, hem Osmanlı'da siyasetnâme geleneğinin oluşmasına ve te'lif siyasetnâmelerinin yazılmasına öncü olmuşlar hem de yüzlerce yıllık kadim devlet geleneklerini ve yönetim usullerini Osmanlı sultanlarının ve devlet yöneticilerinin bilgisine sunmuşlardır.

3.2. Te'lif Siyasetnâmeler

Osmanlı Devleti'nde ilk siyasetnâmelerin yazılışı XV. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Bilinen ilk Osmanlı siyasetnâmesi, Kâbüsnâme ve Marzubannâme'nin Osmanlıdaki ilk tercümelerinin sahibi Şeyhoğlu'nun Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Uleması'dır. Bu eserden sonra kaleme alınan Ankaravi'ni Enisü'l-Celis'i, Hacıoğlu Hüsameddin'in Miftahü'l-adl'i, Şeyh İbn İsa'nın Rumûzü'l Kunûs'u ve Derviş Mehmed'in Risalesi ilk dönem Osmanlı siyasetnâmelerindedir.

Osmanlı dünyasında yazılan siyasetnâmeler genellikle devlet kademesinde görev yapan kişiler tarafından yazılmıştır. Bunun dışında Osmanlı şehzadelerinin de siyasetnâmeler yazdıkları söylenmektedir. Örneğin II. Bayezid'in oğlu Şehzade Korkud'un bir siyasetnâmesi olduğu ve Ebu'l-Hayr Muhammed Korkud takma adı kullandığı bilinmektedir. Ama bu eser günümüze kadar bulunamamıştır.²²

Kuruluşundan XVI. yüzyılı ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde yazılmış başlıca önemli siyasetnâmeler şunlardır:

3.2.1. Kenzü'l Kübera ve Mehekkü'l-Ulemâ

Şeyh oğlu Sadrüddin Mustafa'nın, Germiyan oğlu ve Osmanlı saraylarındaki deneyim ve birikimini yansıttığı Kenzü'l Kübera ve Mehekkü'l-Ulemâsı Osmanlı Devleti'ndeki bilinen ilk te'lif siyasetnâmedir. Yazar hakkındaki bilgilerimiz eserlerinde geçen bilgilerden ibarettir. Büyük ihtimalle Germiyan ülkesinde doğmuş olan müellif, Kenzü'l-Kübera'sında yaşının altmış iki olduğunu belirttiğine göre 1340 yılında dünyaya gelmiş olmalıdır. Kenzü'l-Kübera'yı yazdıktan sonraki hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Şeyh oğlu'nun nerede ve ne zaman öldüğüne dair herhangi bir bilgi yoktur.

Türk kültür ve edebiyat tarihine büyük katkıları olan yazarın Kâbus-nâme ve Marzuban-nâme'yi Türkçe'ye tercüme ettiği bilinmektedir. Tercüme eserlerinin yanı sıra, te'lif eserleri olan Hurşid-nâme (1389) ve Kenzü'l- Kübera ve Mehekkü'l-Ulema, Türk yazınının önemli kaynaklarıdır.²³

Kenzü'l-Kübera, 1401'de tamamlanıp Osmanlı devlet erkânından Paşa Ağa b. Hoca Paşa'ya sunulmuştur. Geniş bir devlet tecrübesine dayanan eser, Prof. Dr. Kemal YAVUZ tarafından Türkçe'de Kutadgu Bilig'den sonra devlet idaresi ve cemiyet işlerini etraflıca ele alan ikinci eser olarak nitelendirilmektedir.²⁴ Dört babdan oluşan eserde genel olarak padişahların ve meliklerin sahip olmaları gereken vasıfları, kime nasıl davranacakları, idarecilerin yapması gerekenler ve özellikleri, ulemanın önemi ve görevleri vs. anlatılmaktadır.²⁵

²² Uğur, s.109.

²³ Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, **Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema: İnceleme, Metin, İndeks**, Haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991, s.1-2.

²⁴ Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, s.6.

²⁵ Şeyhoğlu Sadreddin Mustafa, s.7-37.

3.2.2. Nasihatü Sultan Murad

Nasihatü Sultan Murad, II. Murad'ın oğlu II. Mehmed'e çocuk yaştaki bir şehzadenin anlayabileceği bir dille yaptığı siyasi, sosyal ve ahlâki öğütlerinden meydana gelmektedir. Eserde baba-oğul arasında yapılan konuşmalar bir üçüncü kişi ağzından nakledilmektedir. Nasihatü Sultan Murad'da hükümdarların nasıl davranması ve hareket etmesi gerektiği üzerine nasihatlerin yanı sıra dünya ve ahiret hayatında mutluluğun nasıl yakalanacağına yönelik tavsiyeler de bulunmaktadır.

Eserin mukaddimesinden de anlaşılacağı üzere eser, II. Murad döneminde saraya girerek padişahın maiyetine giren ve iltifatına mazhar olan Venedik Elçisi Andrea Coscolo tarafından yazılmış ve torunu tarafından 1559 yılında tercüman Murad Bey'e tercüme ettirilerek dönemin sultanı Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.²⁶

3.2.3. Enisü'l-Celis

Kasım b. Seydi el-Hafız Ankaravi tarafından II. Murad döneminde Arapça olarak yazılan eser, aynı padişahın isteğiyle Türkçeye çevrilmiştir. Yazılış gayesi adalet ve ahlâk fikrini padişaha telkindir. Klasik İslâm düşüncesinin temel özelliklerini yansıtan eser, 29 fasıldan teşekkül etmektedir.²⁷

3.2.4. Tuhfetü'l-Vüzerâ

XV. yüzyıl önemli te'lif siyasetnâmelerden birisi de Ali b. Mecdüddin eş-Şahrudi [Musannifek]'nin Fatih'in vezirlerinden Mahmud Paşa adına yazdığı, O'nun tarafından da hükümdara takdim edilen Tuhfetü'l-Vüzerâ'dır. On bir bölümden oluşan eserde ağırlıklı konu, emir ve vezirlerin durumu ve halkla ilişkileri ele alınmıştır. Sultanların sosyal uyumu ve barışı sağlamakla sorumlu olduğunu belirten müellif, vezirlik müessesesinin önemi, yöneticilerin Allah'a ve halka karşı sorumlulukları, ahlâk ve temel yönetim ilkeleri üzerinde durmuştur.²⁸

3.2.5. Kanûn-ı Şehinşahî

Kanun-ı Şehinşahî, Yavuz Sultan Selim dönemi önemli siyasetnâmelerinden biridir. İçeriği tamamen eski fakihlerin Es-Siyâset-üş-Şer'iyye veya El-Ahkâmü's-Sultâniye adlı eserlerini yansıttığından ve zikredilen hükümler, şer'i esaslara dayandırıldığından en az bir kanun gibi padişahı ve diğer yetkilileri bağlamaktadır. Bu özelliklerinden dolayı Fatih Kanunnâmesi'nden sonra Osmanlı Âmme Hukukuna dair en mühim kaynaktır.²⁹

Eserin müellifi İdrîs-i Bitlisî 15. yüzyılın ortalarında Bitlis'te doğdu. Bölgenin hatırı sayılı âlimlerinden ve şeyhlerinden biri olan Hüsameddin Ali'nin oğludur. İlk eğitimini babasından alan İdris-i Bitlisi, onunla gittiği Diyarbekir ve Tebriz'de akli ve dini ilimleri tahsil etti. Akkoyunlu Sarayı'nda münşilik ve hükümdar çocuklarına lalalık hizmetinde bulundu. Bu görevleri sırasında

²⁶ Sultan Murat Han, **Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler**, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y], s.10-33.

²⁷ Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi" s.51

²⁸ Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s.51

²⁹ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri**, C. 3. Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 11.

döneminin önemli âlimleriyle tanışma imkânını da buldu. Akkoyunlu Devleti'nin Safeviler tarafından ortadan kaldırılmasından sonra Şah İsmail'in Tebriz'e davetini reddedip Osmanlı Devleti'ne sığındı.³⁰

İkinci Bayezid döneminde devlet yönetimindeki bazı isimler ile arası açık olduğu için beklediği izzeti ve makamları bulamayan müellifin, Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığıyla birlikte talihi değişir ve Yavuz'un şark siyasetinde danışmanlık görevini üstlenir. Yavuz'un emriyle bölgenin aşiret beyleriyle görüşerek bu bölgelerin savaşız olarak Osmanlı yönetimine katılmasını sağlar. Ömrünün son yıllarını İstanbul'da ilmi çalışmalar yaparak geçiren İdris-i Bitlisi, 1520 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.³¹

Pek çok alanda Arapça, Farsça ve Türkçe te'lif-tercüme eserler kaleme alan İdris-i Bitlisi'nin konumuz olan eseri Kanun-ı Şehinşah'ı Yavuz Sultan Selim'e takdim etmek üzere hazırlamışsa da muhtemelen Kanuni Sultan Süleyman'a sunulmuştur.

Kanun-ı Şehinşah'ı mukaddime ve dört bölümden teşekkül etmektedir. Müellif eserine Allah'a hamd, peygamber ve âline salât ü selâm ve Hanedanı Âl-i Osman'a medh ü sena ile başlar. Eserin adını zikrettikten sonra eseri neden kaleme aldığını (gayem duaya vesile olmaktır.) bildirir. Mukaddimede saltanat ve hilafetin anlamı, gerekliliği üzerinde durmuştur.

Birinci bölümde, saltanat ve hilafet sahibinin dağılma ve sarsılma tehlikelerinden uzak tutacak esaslar sıralanmıştır. İkinci bölümde, bir padişahla olması gereken ahlâki faziletler anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm, sultana yakışır işler ve davranışlar hakkındadır. Dördüncü bölümde ise hükümdara dünya ve ahiret saadeti için verilen öğütleri içermektedir.³² Beşinci bölüm, tamamen ülkenin ve halkın yönetim kurallarına ayrılmıştır. Burada özetle şöyle denilmektedir: “Padişahlar, kendi nefislerine ve halkına kerîm ve cömert olmalıdır. Nefsine düşkün sultanlar ayıplanır, bu da zulüm ve egoistliktir. Kendine cömert olmayan sultanlar da halkına karşı keremsiz olur. Halkın iyi idaresi önemli bir iştir ve zarurettir. Böylece halkın sevgisi kazanılır ve memleket selamet içinde kalır; sultanın da saltanatı uzun ömürlü olur. Halkın nefretine maruz kalan hükümdarlar ise payidar olamaz. Halkı gözetmenin en doğru yolu onlardan güçleri oranında malî vergi alınmasıdır. Halktan aşırı talepte bulunmak ülkenin harap olmasına, onların da perişanlığına yol açar. Aşırı vergi almakla halkı zayıflatmak sultanın gücünün azalmasına sebep olur. Bu da devleti zayıflastırır, düşmanı ise güçlendirir. Halk, meyve veren ağaç gibidir, ona ne kadar masraf yapılırsa karşılığı kat kat alınır. Halkın ırz ve namusunu zedelemekten de sakınmalıdır, zira ırza yapılan zulüm, aşırı vergi toplama zulmünden daha şiddetlidir. Birinci zulümde teselli ve sabır mümkün olabilir ama ırz ve namusa yapılan zulme tahammül olunamaz” sözlerini sık sık âyet ve hadislerle süsleyen İdris-i Bitlisi şöyle devam etmektedir: “Hükümdarlar, vezir ve emirlerini de halka zulüm yapmaktan alıkoymalıdır. Ayrıca padişah evlat ve akrabaları da halkı ezmemelidirler. Halktan vergiler belirli zamanlarda meselâ mahsul mevsimlerinde toplanmalıdır. Böylece onlar hazırlıklı olurlar ve sıkıntıya düşmezler... Her hususta halkın yararı göz önünde tutulmalıdır”.³³

İdris-i Bitlisi'nin Kanuni Şehinşah'ın dışında Heşt-bihişt isimli eserinde de siyasetnâmelerde yer alan değerlendirmeler bulunmaktadır.³⁴

³⁰ Abdulkadir Özcan, “İdris-i Bitlisi”, **TDVİA**, C. 21, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.485-486.

³¹ Özcan, s.486-487.

³² İdris-i Bitlisi, **Kanûn-i Şehinşahi**, Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri**, C. 3, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991. s.13-40.

³³ Abdulkadir Özcan, “Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku” **Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi: II. Kitap**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul, [t.y], s.93.

³⁴ Yılmaz, “XVI. ve XVII. Yüzyıl İslahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi”, s.51.

3.2.6. Yavuz Sultan Selim'in Manisa Sancakbeyi Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetnâme

Siyasetnâmenin hangi tarihte yazıldığı ve Manisa'ya ne vakit varmış olduğuna dair her hangi bir işarete rastlanmamıştır. Fakat Yavuz Selim'in 1512 tarihinde padişah olduğu bilindiğinden padişahlığın ilk yılında veya yıllarında Manisa'ya gönderilmiş olması mümkündür. Siyasetnâmenin yazısı okunaklı ve üslubu açıktır. Terimler tamamen halk dilinde kullanılan kelimelerdir. Siyasetnâmeyi içine alan defterin birkaç yaprağı yırtılmış olduğu için ele geçen siyasetnâme maalesef eksiktir.³⁵

Siyasetnâme, Manisa sancağını idareye memur olan Şehzade Süleyman'ın isteği üzerine Yavuz Sultan Selim tarafından gönderilmiş bir ceza kanunnamesi mahiyetindedir. Hükümleri Manisa sancağının merkezi için olduğu kadar bu merkeze bağlı şehir, köy ve kasabalar için de caridir. Meriyet mevkiine konulmazdan önce münadiler vasıtasıyla halka bildirilmesi ve tanıtılması şart koşulmuştur. Siyasetnâme hükümlerinin, suç işlenen yerlerin kadıları tarafından tatbik edileceği işaret edilmiştir.

Bu siyasetnâme beş bölümden teşekkül etmektedir.

- 1- Zina üzerine hükümler
- 2- Katil vakası üzerine hükümler
- 3- Hırsızlık vakası üzerine hükümler
- 4- Yankesicilik ve cerh üzerine hükümler
- 5- Şehirlerde ve köylerde kundakçılık üzerine hükümler.³⁶

3.2.7. Kitâb-ı Mirâtu'l-Mulûk

Ahmet b. Hüsameddin el-Amasi tarafından kaleme alınan Kitâb-ı Mirâtu'l-Mulûk, 86 varaktan oluşan bir siyasetnâme kitabıdır. Eserde geçmiş yazarlardan yararlanılmış, Ayet, hadis, hikâye ve teşbihler çokça kullanılmıştır. Dili ağdalı ve ağır olan bu siyasetnâmenin sonundaki tarihten 943/1536 yılında kaleme alındığı anlaşılmaktadır.³⁷

3.2.8. Asafnâme

Asafnâme, Kanuni Sultan Süleyman dönemi sadrazamlarından, önemli devlet ve fikir adamı Lütfi Paşa tarafından vezirlere yol göstermek ve rehberlik etmek için yazılmış bir siyasetnâme kitabıdır. Yazarının doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgi olmamasına rağmen getirildiği görevlerden hareketle 1488 yılı civarında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Arnavut kökenli bir devşirme olan Lütfi Paşa, II. Bayezid'in saltanatının ortalarında saraya alınmış ve burada iyi bir tahsil görmüştür. Yavuz Sultan Selim döneminde çeşitli devlet kademelerinde çalışan müellif, Kanuni Sultan Süleyman döneminde sancakbeyliği, beylerbeyliği, III. Vezirlik, II. Vezirlik gibi makamların ardından, 1539 yılında sadrazamlık makamına getirilmiş ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kız kardeşi ile evlenerek saraya damat olmuştur. İki yıl boyunca bu görevi sürdürdüktan sonra 1541 yılında görevinden azledilen Lütfi Paşa, bundan sonraki ömrünü Dimetoka'daki çiftliğinde eserlerini

³⁵ Enver Ziya Karal, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Gönderdiği Siyasetnâme", **Bellekten**, C. 4, sayı 21, s.37-38.

³⁶ Karal, s.37-40.

³⁷ Uğur, s.89.

yazmakla geçirir. 1563 yılında Dimetoka'da vefat eden Lütü Paşa'nın Tevarîh-i Âl-i Osman ve Halaşu'l-ümme fi Ma'rifeti'l-e'imme isimli çok önemli iki eseri bulunmaktadır.³⁸

İsmi Süleyman Peygamber'in veziri Asaf'tan mülhem Asafnâme, başlıksız bir giriş ve dört bölümden teşekkül etmektedir. Müellif, giriş bölümünde Allah'a hamd, peygambere salat getirdikten sonra kısaca kendinden bahseder ve ardından eseri neden yazdığını izah eder. (yazar, eserini kendinden sonraki veziriazamlara rehber olması için hediye etmiştir. Onlardan istediği sadece duadır) Birinci bölüm, veziriazamın davranış ve hareketleri nasıl olmalıdır; padişah ile münasebetleri nasıl yürütmelidir ve halk ile ilişkileri nasıl olmalıdır gibi konuları içermektedir. Yazar, ikinci bölümde savaş ile ilgili tedbir ve önlemleri açıklar. Üçüncü bölümde ise; hazine ile ilgili tedbirler anlatılmaktadır.³⁹ Eserin dördüncü bölümü tamamen reaya hukukuna tahsis edilmiştir. Burada özetle reaya kayıtlarının Divanhâne defterlerinde bulundurulmasının gereği; her otuz yılda bir tahrir yani arazi yazımı yapılarak toprak tasarruf edenlerden ölenlerin, hastalananların tespit edilmesi, yeni doğanların yazılmasının lüzumu belirtilmiştir. Bir yerin reâyası zulümden kaçıp başka bir yere gitse, o yerin valisi onları eski yerlerine göndermelidir. Böylece memleketin harap olması önlenmiş olacaktır. Reâyadan sık sık avarız vergisi alınmasının iyi bir şey olmadığı; reâyadan sipahi olanların da hısım ve akrabalarını himaye etmesinin doğru olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁰

Lütü Paşa'nın emeklilik döneminde yazmış olduğu eser, Osmanlı siyasetnâmeleri arasında özel bir yere sahiptir. Zira bu eser, yapısı ve muhtevası bakımından klasik İslâm-Türk siyasetnâmelerinden oldukça farklıdır. Müellif, eserinde teorik öğüt ve nasihatlerin yerine; uygulanması mümkün olan ve yapılabilecek şeyleri önerir. Yapanlardan örnekler verir. Laf kalabalığına kaçmadan özlü ve kısa şeyler anlatır. Tumturaklı uzun bir giriş ve sonuç eserde yoktur. Anasır-ı erbea (su, ateş, hava, toprak), âlemin yaratılışı ve bunların Yunan felsefesine göre izahı, halifenin Kureyş soyundan olup olmaması gibi konular burada tartışılmaz. Yazar, her fikrini desteklemek için kendisini ayet, hadis ve atasözleri bulmaya zorlamaz. Her cümlesi bir yasa maddesi gibi özlüdür. Eserdeki örnekler, diğer siyasetnâmelerde olduğu gibi başka medeniyet ve milletlerden (Arap, Acem, Hint, Yunan...) değildir. Eserdeki örnekler Osmanlı padişahları (Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman...) ve devlet adamları (Piri Mehmed Paşa, Kemal Paşazade...) gibi Osmanlı dünyasının seçkin kişileridir.⁴¹

Lütü Paşa'nın birikimi ve devlet tecrübesi eserine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Paşa, aynı zamanda Osmanlı sistemindeki aksamaları ve sarsıntıyı fark eden ilk siyasi düşünür olması bakımından da dikkat çekmiştir. Eser, klasik siyasetnâme geleneğinin dışına çıkan ilk eser olması sebebiyle kendisinden sonra yazılan Hırzû'l-Mülûk, Kitâb-i Müsteâb, Nesayihü'l-Vüzera, ve'l Ümera gibi eserlerin de referans noktası olmuştur.⁴²

3.3. Klasik Dönem Osmanlı Siyasetnâmelerinin Genel Özellikleri

Osmanlı Devleti, genelde düşünce tarihi; özelde siyasi düşünce tarihi itibarıyla, İslâm medeniyetinin bir parçasıdır. Osmanlı siyasi düşüncesinin yansıması olan Osmanlı siyasetnâmeleri de İslâmî siyasetnâme geleneğinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Siyasetnâmelerin Osmanlı coğrafyasına ilk girişi tercüme yoluyla olmuştur. Genellikle Hint-İran medeniyeti kökenli olan ve İslâm medeniyetinin ilk dönemlerinde Arapça ve Farsçaya çevrilen bu eserlerin Türkçeye tercümesiyle; eski Hint-İran ve Yunan siyasi düşüncesinden önemli ölçüde

³⁸ Mehmet İpşirli, "Lütü Paşa" **TDVİA**, C. 27, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234-236.

³⁹ Lütü Paşa, **Asafname**, Haz. Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982. s.11.

⁴⁰ Özcan, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku", s. 94.

⁴¹ Lütü Paşa, s.7.

⁴² Yılmaz, "XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnamelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi", s.55.

etkilenmiş olan İslâm düşüncesi de Osmanlı siyasi düşüncesine taşınmıştır. Kuruluş döneminde Türkçeye tercüme edilen Kelile ve Dimne, Kâbusnâme, Marzubannâme gibi eserlerin, Osmanlı siyasetnâme geleneğinin şekillenmesinde önemli etkileri olmuştur.⁴³ Hint-İran ve Yunan siyasi düşüncesinin dışında ilk dönem Osmanlı siyasetnâmelerinde Türk siyasi telakkilerinin izlerini de görmek mümkündür.

Netice olarak, klasik dönem Osmanlı Siyasetnâmeleri, İslâm şemsiyesi altında varlığını sürdüren başlıca üç ana siyasi felsefe ve düşünce temeline dayanmaktadır.

1. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde kısmen eski Hind felsefesiyle karışmış bir halde somutlaşan eski Türk siyasi telakkileri
2. Tipik örneğini ünlü Selçuklu Veziri Nizamü'l-mülk'ün Siyasetnâmesi'nin oluşturduğu eski Hint siyasi düşüncesiyle karışmış İran siyasi felsefesi
3. Eflatun ve Aristo'nun fikirlerine dayanmak suretiyle IX. yüzyılda ünlü filozof el-Kindî'nin risaleleri ile başlayıp Farabi'nin el-Medînetü'l-Fâzıla ve Kitabü's-Siyase isimli meşhur eseriyle devam eden; ayrıca muhtelif zamanlardan yazılmış Es-siyasetü's-Şer'iyye isimli pek çok eser tarafından temsil edilen; eski yunan ve İran siyasi düşüncesi ile İslâm'ın sentezinden oluşan Müslüman arap siyasi düşüncesi.⁴⁴

XIV-XVI. yüzyıl Osmanlı siyasetnâmelerinde yukarıda zikredilen üç ana siyasi felsefe ve düşüncelerin izlerini takip etmek mümkündür. Örneğin Osmanlı siyasetnâmeleri ve nasihatnameleri incelendiğinde genellikle sultan merkezli oldukları ve siyasetnâmelerin sultan ile devletin çıkarlarını çoğu zaman özdeş tutan bir anlayışı benimsedikleri görülür. Temelleri Kadim Hint-İran siyasi düşüncesine dayanan bu anlayışta, "adalet ve hakkaniyet mutlak ahlâki değer ve talepler biçiminde anlaşılmalı ve siyasi açıdan yararlı ve devletin ve devlet başkanının çıkarı için gerekli görülürler."⁴⁵ Eski doğu geleneğinde "Adalet Dairesi" olarak nitelendirilen formül Osmanlı öncesi siyasetnâmelerden Osmanlı Siyasetnâmeleri'ne taşınmıştır. Bu anlayış Osmanlı hükümdarının mutlak gücü için bir dayanak oluşturmaktaydı: "Adldir mûcib-i salâh-ı cihân, cihân bir bağıdır divârı devlet, devletin nâzımı şeraittir, şeraitte olamaz hiç haris illa melik, melik zabteyleyemez illa leşker, leşkeri cem'edemez illa mal, malı cem'eden raiyettir, raiyetti kul eder padişah-ı âleme adl" (Bu özdeyişte kısaca, hükümdarın askersiz gücü olamayacağını; para olmadığı takdirde askerinin beslenemeyeceğini; teb'ası müreffeh değilse paranın olamayacağını ve halkın refahının da ancak adaletle sağlanacağını vurgulamaktadır).⁴⁶

Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde kadim Hint-İran siyaset geleneğinin dışında; eski Türk siyaset telakkilerinin izleri de fark edilmektedir. Lütfi Paşa, Osmanlı siyasetnâme yazarlarının eserlerinde ısrarla vurguladıkları "kanun" ve hükümdarın kanun dâhilinde maslahat yapması anlayışının temelleri Türk tarihinin İslâm öncesi dönemlerine kadar uzanmaktadır. Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde kanun, hükümdarın ülkesini adil bir biçimde yönetebilmesi için uyulması ve dışına çıkılmaması gereken temel bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka ifade ile hükümdarın hâkimiyetini sınırlandıran temel bir unsur... Siyasetnâmelerdeki mülk (devlet) anlayışı da eski Türk devlet anlayışıyla paralellik taşımaktadır. İlk dönem Osmanlı siyasetnâme yazarlarından Şeyh oğlu tarafından "Mülk'ün bekası açısından adil bir kafir hükümdarın, zalim bir müminden yeğ olduğu" açıkça ifade edilmiştir. İbn Kemal'in "tutar küfr ile turmaz zulm ile mülk" ifadesi de Osmanlı Siyasetnâme geleneğinde ve siyasi düşüncesinde devletin önemini göstermektedir.⁴⁷

⁴³ Mehmet Öz, "Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler" **İslami Araştırmalar**, Cilt, XII, Sayı, 1, Ankara, 1999, s.28.

⁴⁴ Ocak, s. 165.

⁴⁵ Severcan, s.127-128.

⁴⁶ İnalçık, "Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi", s.31.

⁴⁷ Gencer, s. 116.

Klasik dönem Osmanlı Siyasetnâmeleri'nin en önemli konularından biri de "reaya"dır. Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde hükümdarın reaya ile ilişkileri, toplumsal sınıfların birbirleriyle olan ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı Siyasetnâmeleri, Osmanlı toplumunda herkesin bir yeri ve konumu olduğunu savunur. Herkesi kendi yerinde tutmak padişahın işidir ve bunu yapan padişah adildir ve itaate layıktır.⁴⁸ Reâyâ hükümdara Allah'ın emanetidir. İyi yönetilmeli, her türlü zulüm ve baskıdan özellikle aşırı vergilerden korunmalıdır.⁴⁹

XIV-XVI. yüzyıl dönemi siyasetnâmelerinin hemen hemen hepsi ortak bir gayeye yönelmiştir. Bu gaye yazıldığı dönemin ve geleceğin idaresine ve idarecisine ışık tutmak, nasihatte bulunmak ve yol göstermektir. Yazarları genellikle ulema sınıfından ilim adamları veya devlet adamlarıdır. Bu dönem siyasetnâmeleri genellikle besmele, Allah'a hamd ve şükür, peygambere salavat ve sultana, sadrazama ve/veya başka devlet idarecilerine dualar ile başlar. Hatime bölümünde de yine bazı temenniler ve dualar ile eser noktalır.⁵⁰

4. SONUÇ

Kanuni dönemi sadrazamı Lütfi Paşa'nın Asafnâme isimli siyasetnâmesine kadar yazılan Osmanlı Siyasetnâmeleri'nde bazı ufak tefek dönemsel farklılıklar bulunmasına rağmen; bu siyasetnâmeler arasında üslûp ve muhteva açısından büyük benzerlikler görülmektedir. Bu dönem eserlerinde, pratiğe yönelik somut önerilerin yerine genellikle soyut, teorik öğüt ve nasihatler verilmektedir. Verilmek istenen mesaj ve nasihatler, kıssa içinde kıssa tarzında bir çok sarmal hikâyelerin başlangıç ve sonlarında verilir. Siyasetnâme yazarları, eserlerinde fikir ve önerilerini desteklemek için çokça ayet, hadis, kibar-ı kalam ve özlü sözler kullanmışlardır. Eserlerde verilen örnek olarak gösterilen kişiler Osmanlı ve Türk dünyasının hükümdar ve devlet adamlarının yerine genellikle peygamberler, halifeler, İslâm büyükleri, Nuşirevan, Ardeşir gibi eski İran hükümdarları, İskender, Eflatun ve Aristo gibi Yunan filozoflarıdır. Yine bu dönem siyasetnâmelerinin bir kısmında, Klasik Yunan Felsefesi'nin izlerini görmek mümkündür. Anasır-ı erbea (su, ateş, hava, toprak), âlemin yaratılışı gibi klasik Yunan Felsefesi'nin izlerini taşıyan konular bazı Osmanlı siyasetnâmelerinin de ilgisini çekmiştir. Bu siyasetnâmelerdeki mezkûr şekil ve içerik benzerliklerine rağmen; eserlerin yazıldığı dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartlarının ve dini düşüncelerinin de üslûp ve muhtevayı etkilediği gözlenmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, C. 3. Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Haz.: Nihat Azman, M.Ü. Yayınları, İstanbul, 1992.

Aşık Paşazade, Tevârih-i Âl-i Osmân, Haz.: Kemal Yavuz ve M.A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2007.

BABINGER, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev.: Coşkun Üçok, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

⁴⁸ Norman Itzkowitz, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslâmi Gelenek**, Çev.: İsmet Özel, Çıdam Yayınları, İstanbul, 1989, s.129.

⁴⁹ Abdulkadir Özcan, "Osmanlı Siyasetnâmelerinde Reaya Hukuku", s.101.

⁵⁰ Uğur, s.150.

- Beydaba, Kelile ve Dimne, Çev.: Ö.R. Doğrul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.
- Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri : 1299-1915, Haz.: Ali Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınevi, İstanbul, 1972.
- DİKİCİ, Mehmet, Türklerde Devlet, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- NALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ:1300-1600, 4. Baskı, Çev.: Ruşen Sezer, YKY, İstanbul, 2004.
- ITZKOWITZ, Norman, Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek, Çev.: İsmet Özel, Cıdam Yayınları, İstanbul,1989.
- İdris-i Bitlisi, Kanûn-i Şehinşahi, Osmanlı Kanunnameleri, Haz: Ahmet Akgündüz C. 3, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991. s.13-40.
- Keykavus b. İskender, Kâbüsnâme, Haz.: O.Ş. Gökyay, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1974.
- Lütfi Paşa, Asafnâme, Haz.: Ahmet Uğur, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara,1982.
- Oruç Beğ, Oruç Beğ Tarihi, Haz.: H. Nihal Atsız, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y].
- ÖZ, Mehmet, Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları: XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıl Başlarına, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997.
- Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulema: İnceleme, Metin, İndeks, Haz.: Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1991.
- Sadreddin Mustafa Şeyhoğlu, Marzubannâme Tercümesi : İnceleme, Metin, Sözlük,Tıpkıbasım, Haz.: Zeynep Korkmaz, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1973.
- Sultan Murat Han, Fatih Sultan Mehmed'e Nasihatler, Tercüman Gazetesi, İstanbul, [t.y].
- Tursun Bey, Tarih-i Ebü'l-Feth, Haz.: A. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1977.
- UĞUR, Ahmet, Osmanlı Siyasetnameleri, Kültür ve Sanat yayınları, Kayseri, [t.y].
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Büyük Osmanlı Tarihi, C. 1-4. Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1982.
- YÜCEL, Yaşar, Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler III, Kitabı Mesâlihi Müslimin ve Menâfi'l-Mü'minin, A.Ü.D.T.C.F. Yayınları, Ankara, 1981.

MAKALELER

- ADALIOĞLU, H. Hüseyin, "Siyasetnamelerin Klasik Kaynakları" Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. V, Sayı 2, 2004, s. 43-52.
- ÇELEBİOĞLU, Amil, "Kabus-name Tercümesi Murad-Name'ye Dair", Türk Kültürü, C. XVI, Sayı 192, Ankara, 1978, s. 719-728.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- DENİZ, Gürbüz, “Son Dönem Bir Osmanlı Aydını Bursalı Mehmed Tahir Bey ve “Siyasete yönelik İslami Eserler” adlı Risalesi”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. XII, Sayı 1, Ankara, 1999, s.58-64.
- ERGAN, Nevin Güngör, “Siyasetnamelerimizde Çizilen “Devlet Adamı” Portresinin Temel Özellikleri”, Bilig, S. 8, 1998, s. 27-43.
- ERGENE, Boğaç, “Osmanlı’da Adalet Söylemi Üzerine Uzunca Bir Not”, Mürekkep, Ankara, 1998, S. 10-11, s. 206- 21.
- GENCER, Bedri, “Osmanlı Siyasi Felsefe ve Rejimi: Kuruluşunun 700. Yıldönümü Münasebetiyle Bir İcmal” Akademik Araştırmalar Dergisi, S.4-5, İstanbul, 2000, s. 103-151.
- İNALCIK, Halil, “Kutadgu Bilig’de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri”, Reşid Rahmeti Arat İçin, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s. 259-271.
- İNALCIK, Halil “Osmanlı Padişahı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. XIII, Sayı 4, Ankara, 1958, s 68-79.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XIV, Sayı 1, Ankara, 1959, s. 69-94.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Tarihinde Dönemler”, Osmanlı Geriledi Mi?, Haz.: Mustafa Armağan, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 81-100.
- İNALCIK, Halil, “Osmanlı Toplum Yapısının Evrimi”, Türkiye Günlüğü, Ankara, 1990, Sayı 11, s.30-36.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Hasan Kâfi el-Akhisari ve Devlet Düzenine ait Eseri Usûlü’l-Hikem fi Nizami’l-Âlem”, İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, S.11, İstanbul, 1981, s. 239-278.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı”, Osmanlı Devleti Tarihi, C. 1, İstanbul,1999, s. 239-244.
- İPŞİRLİ, Mehmet, “Lütfi Paşa”, T.D.V.İ.A., C.27, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234-236.
- KAHRAMAN, Ahmet, “Ahlak-ı Alai”, T.D.V.İ.A., C. 2, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s. 13-16.
- KARAL, Enver Ziya, “Yavuz Sultan Selim’in Oğlu Şehzade Süleyman’a Gönderdiği Siyasetname”, Belleten, C. 4, S. 21, s.37-44.
- KORKMAZ, Zeynep, “Kabus-name ve Marzuban-name Çevirileri Kimindir?”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Ankara, 1966, s.267-275.
- LEVEND, Agâh Sırrı, “Siyaset-Nâmeler”, T.D.A.Y.-Belleten, 1962, s.167-194.
- LEVEND, Agah Sırrı, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, T.D.A.Y.-Belleten, Ankara, 1963, s.89-115.
- ÖZ, Mehmet, “Klasik Dönem Osmanlı Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler” İslami Araştırmalar, C. XII, S. 1, Ankara, 1999, s.27-39

Turkish Studies

- ÖZ, Mehmet, “Osmanlı Klasik Döneminde Tarım”, *Osmanlı İktisat*, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 66-73
- ÖZ, Mehmet, “Tarihi ve Sosyolojik Açından Osmanlı Beyliği” Beylikten Cihan Devletine, *Türk Ocakları Eskişehir Şubesi ve Osmangazi Üniversitesi*, 3-4 Aralık 1999, Eskişehir: Ankara, 2000, s.144-151.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “İdris-i Bitlisi”, *T.D.V.İ.A.*, C. 21, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1994, s.484-488.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Osmanlı Siyasetnamelerinde Reaya Hukuku”, *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi: II. Kitap, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı*, İstanbul, [t.y], s.91-101.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Türk Devlet Geleneğinde Osmanlı'nın Yeri”, *İslâmi Araştırmalar*, C. XII, S. 2, Ankara, 1999, s.113-115.
- SEVERCAN, Şefaettin, “Âli'nin Siyaset Felsefesi”, *İslamiyat*, C. II, S. 4, Ankara, 1999, s. 123-144.
- UYSAL, Halil, Mehmet Harmancı, “Osmanlı Çağı Türkçe Siyaset Kitabiyatı” *Makâlât*, S. 2, 1999, s. 109-130.
- YILMAZ, Coşkun, “Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma” *Osmanlı: Toplum*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 69-81.
- YÜCEL, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Belleten*, C. 38, S. 152, Ankara, 1974, s. 657-708.

TEZLER

- ÇOLAK, Orhan M.; İstanbul Kütüphanelerine Göre Siyasetname Türü Eserler Bibliyografyası, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Bitirme Tezi) İstanbul, [t.y.]
- YILMAZ, Coşkun, XVI. ve XVII. Yüzyıl Islahatnâmelerine Göre Osmanlılarda Siyaset ve Toplum Düşüncesi (Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya, 2002.
- YILMAZ, Coşkun, Siyasetnâmelere Göre XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda İktisadi Düşünce, (Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1994